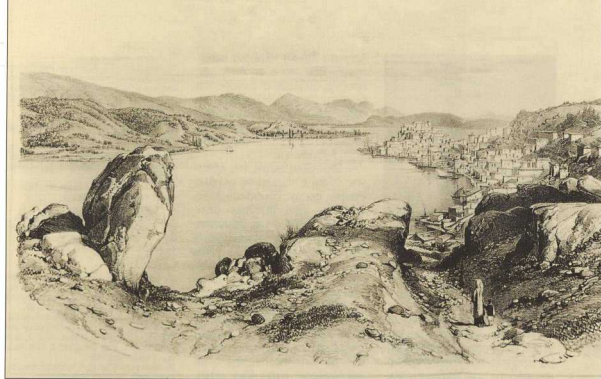

1. O. M. von Stackelberg,
"Troezene l'île de Calaurie.
Aujourd'hui Poros"
(Λιθογραφία), La Grèce -
Vues pittoresques et
topographiques dessinées,
Paris, 1834, Γενικόδμος
Βιβλιοθήκη, Αμερικανική
Σχολή Κλασικών Σπουδών.

ΤΟ ΚΑΣΤΕΛΙ ΤΟΥ ΠΟΡΟΥ

Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΝΕΟΤΕΡΟΥ ΟΙΚΙΣΜΟΥ

Προτάσεις διαχείρισης και προστασίας του ιστορικού συνόλου*

και είναι

σ' Ένα μεγάλο σπίτι με πολλά παράθυρα άνοιχτά
τρέχοντας από κάμαρα σε κάμαρα. Δεν ξέροντας από ποιά
πιά κοιτάξεις πρώτα.

γιατί όλα φέρνουν τα πέπλα και τα καθρεφτισμένα βουνά
και το τριβύσιμα των παιδιών
θ' άδειάσει η θάλασσα, θρομακτισμένο γυαλί, από βοριά
και νότο

θ' άδειάσουν τα μάτια σου άπ' το φώς της μέρας
πώς σταματούν ξαφνικά κι όλα μαζί τα τζιτζυαία.

Γ. Στεφάνος
«Κιχή», Πόρος, «Γαλήνη», 31 του Οκτώβρη 1946

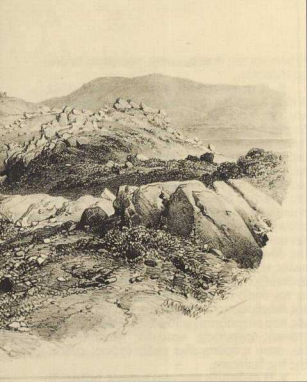
Πάει το ταξίδι, φτάσαμε. Τ' ώραίο νησίεινά νά το!
Διπλά άκρογιάλια. Γ' άνοιχτό, φώς όλο, τ' χροιάτο,
με τά γραμμένα έρείπια και με τά μαυροπούλια
και τ' άλλο. Ή δάση από μυριάδες, ώ κήποι από ζουμπούλια,
και κάτω από τής νεραντζιάς τής φρονιτιάς τά κλάωνα,
ώ τσικιοί! οι έρωτες μιλούνε, άντιμιλιούν τ' άγθώνα.
Τό Έν άκρογιάλι Έ θ' ώ! μιάς λέει, τ' άλλο άκρογιάλι Νά μ' ε!
Βαρκούλα, ποθ' θ' άράζουμε; Βαρκούρη, ποθ' θά πάμε;

Κ. Παλαμάς
απόσπασμα από τής «Έκαστε φωνές»

Μαρία Μανούδη
Αρχιτέκτων

Ο Πόρος αποτελείται από δύο νησιά, γνωστά με τα αρχαία ονόματά τους: την Καλαυρία ή Καλαυρεία και τη Σφαιρία, στην οποία είναι κτισμένος ο οικισμός, που χωρίζεται με στενό πέραςμα, «πόρο», από την απέναντι ακτή της Πελοποννήσου¹, δημιουργώντας τον ασφαλέστατο φυσικό λιμένα του Πύργωνα. Τα δύο νησιά ενώθηκαν από προσχώσεις και αποχωρίστηκαν κατά τους νεότερους χρόνους με τη διάνοιξη του ισθμού.

Στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε κατ' αρχήν η συνοπτική διερεύνηση της ιστορικής και πολεοδομικής εξέλιξης του νεότερου οικισμού, καθώς και η διάκριση, κατά προσέγγιση, των ιστορικών φάσεων, λαμβάνοντας υπόψη ότι δεν έχει δημοσιευθεί σχετική επιστημονική μελέτη για τον Πόρο.

2. Άποψη του ιστορικού τοπίου σήμερα από τη θέση που σχεδίασε τη λιθωγραφία ο Stackelberg. Φωτογραφία: Μ. Μανουβή, Ιούλιος 2000.

Ως μεθοδολογία για τη διατύπωση των προτάσεων διαχείρισης και προστασίας επιλέχθηκε η αναγνώριση της ιστορικής και αισθητικής φυσιογνωμίας του ιστορικού συνόλου², με βασική αρχή προσέγγισης τη θέση ότι ο ιστορικά δομημένος χώρος³ και το γεωγραφικό περιβάλλον⁴ αποτελούν άρρηκτα πολιτισμική ενότητα υπό την έννοια του ιστορικού τοπίου.

Τα σημεία στα οποία έχει επικεντρωθεί η εργασία είναι:

Η ιστορική και πολεοδομική εξέλιξη του νεότερου οικισμού του Πόρου⁵

1. Ιστορικό πλαίσιο

Η μέχρι σήμερα αρχαιολογική έρευνα έχει αποδείξει τη συνεχή κατοίκηση του νησιού από τα πρωτοελλαδικά χρόνια ως τους ρωμαϊκούς χρόνους. Κατόπιν, δεν υπάρχουν στοιχεία για το νησί, που κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο υπαγόταν στην Τροιζίνα. Δεν είναι γνωστό αν η πόλη καταστράφηκε από τους Γότθους τον 4ο αι.⁶ ή αν ερημώθηκε λόγω της εξάρσης της πειρατείας.

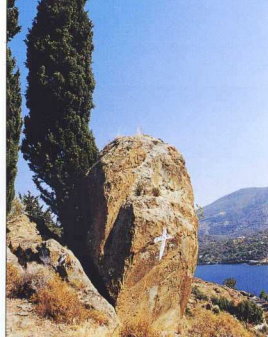
Τα στοιχεία της ιστορικής έρευνας ενισχύουν την εκδοχή ότι ο μετέπειτα εποίκισμός του νησιού, όπως και αυτός των νήσων Ύδρας και Σπετσών, έγινε από οικογένειες Αρβανιτών, υπό την πίεση των ιστορικών γεγονότων που προκάλεσαν την κάθοδο και την εγκατάστασή τους στην Ελληνική Χερσόνησο και την Πελοπόννησο από το 1320 μέχρι το τέλος του 15ου αι., την αφομοίωσή τους από το ελληνικό στοιχείο και τη μετέπειτα καταφυγή τους στα νησιά της Αργολίδας. Για την παρουσία των Αρβανιτών στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί πλούσια βιβλιογραφία και έχουν διατυπωθεί διάφορες θέσεις.

Κατά τη διάρκεια του 2ου Τουρκοκρατικού πολέμου (1685-1699) ο Πόρος περιέρχεται στους Ενετούς και χρησιμοποιείται ως ορμητήριο του στόλου από τον Μοροζίνι. Ανακαταλαμβάνεται από τους Τούρκους το 1715 και κατά τη διάρκεια του 18ου αι. υπάγεται, όπως και τα περισσότερα νησιά του Αιγαίου, στη δικαιοδοσία

του αρχιναυάρχου του τουρκικού στόλου (Καπουδάν πασά)⁷.

Κατά τον Αγώνα του 1821 και τα πρώτα κρίσιμα χρόνια του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, λόγω των πολεμικών επιχειρήσεων, το λιμάνι του Πλόγωνα αποκτά στρατηγική σημασία. Χρησιμοποιείται από τον ηνωμένο στόλο των τριών Δυνάμεων, Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, που εμπλέκονται στην ελληνική υπόθεση. Η συμβολή της Ρωσίας στην έκβαση του ελληνικού ζητήματος είναι καθοριστική. Ο ρωσικός στόλος, υπό τον αντιναύαρχο Χέυδεν, επιλέγει ως τόπο ελλιμενισμού του τον Πόρο και κτίζει εγκαταστάσεις για την τροφοδοσία του, κατάλοιπα των οποίων σώζονται στη ΒΔ. είσοδο του λιμένος του Πλόγωνα, επί της νήσου Καλαυριάς⁸. Ο Πόρος για μικρό διάστημα γίνεται έδρα της αντικαβαρνητικής επιτροπής (από 15.4.1827 έως 14.6.1827), και από το Σεπτέμβριο ως το Δεκέμβριο του 1828 φιλοξενεί τη Διάσκεψη των πρεσβευτών των τριών μεγάλων Δυνάμεων, με τη συμμετοχή και του Καποδίστρια, που συντάσσει την ενυοική για τα ελληνικά συμφέροντα έκθεση της 12ης Δεκεμβρίου προς τη Διάσκεψη του Λονδίνου⁹. Η περίοδος αυτή μέχρι το 1878 χαρακτηρίζεται από την εγκατάσταση στον Πόρο αρχικά του Κέντρου Ανεφοδιασμού και στη συνέχεια την οργάνωση του εθνικού στόλου και την ίδρυση και εγκατάσταση του Ναυστάθμου της Ελευθέρας Ελλάδας (1ος Ναυστάθμος του Πολεμικού Ναυτικού), ένα όραμα που υλοποιήθηκε με υποτυπώδη μέσα χάρη στον πατριωτισμό των Ελλήνων

3. Ο χαρακτηριστικός βράχος της λιθογραφίας του Stackelberg σήμερα. Δίπλα του έχουν φυτρώσει δύο κυπαρίσσια. Φωτογραφία: Μ. Μανούδη, Ιούλιος 2000.

και στο φιλελληνικό κίνημα. Κατάλοιπα των εγκαταστάσεων αυτών σώζονται στη θέση του «Κ.Ε. ΠΟΡΟΣ». Το 1878 ο Ναύσταθμος μεταφέρθηκε στη Σαλαμίνα¹⁰.

2. Διάκριση, κατά προσέγγιση, των ιστορικών φάσεων εξέλιξης του οικισμού

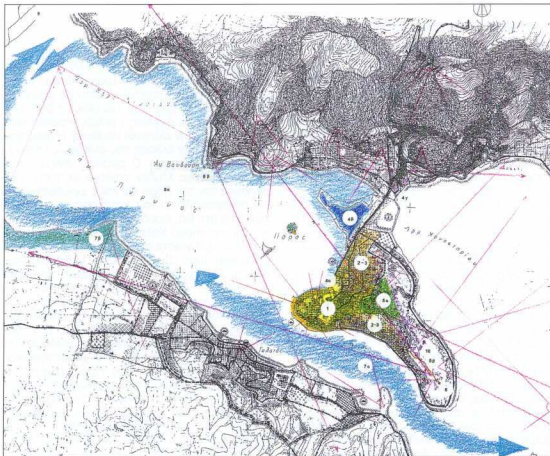
α. Το Καστέλι. Ως πυρήνας εξέλιξης του νεότερου οικισμού αναφέρεται το τμήμα της μικρής βραχώδους χερσονήσου της Σφαιρίας γύρω από το Ρολόι, με τα εκκλησάκια του Αγ.

Ιωάννη και της Φανερωμένης, που φέρει το όνομα «Καστέλι».

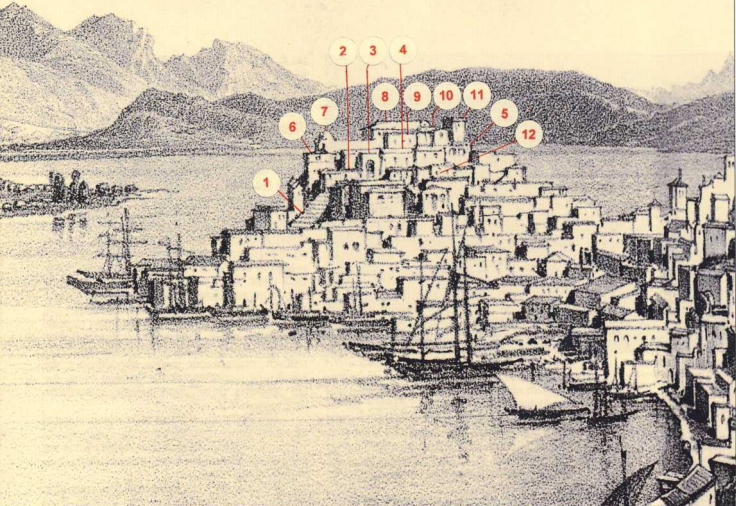
β. Η ανάπτυξη της πόλης μέχρι το 1862.

Από το Καστέλι ο οικισμός επεκτάθηκε προς την παραλία, προς τη ΒΔ. πλευρά της χερσονήσου, αποτελώντας τη συνοικία Μπρίνια ή του Αγίου Αθανασίου, και ΝΔ. προς την άκρη της χερσονήσου που ονομάζεται «Πούντα» ή «Παλιόμυλος». Η λιθογραφία του Stackelberg δίνει μία άποψη της ΝΔ. πλευράς της πόλης στις αρχές της 2ης δεκαετίας του 19ου αι. Ιδιαίτερα σημαντική είναι η περίοδος μετά την Επανάσταση, και κυρίως μετά την εγκατάσταση του Κέντρου Ανεφοδιασμού και του Ναυστάθμου του εθνικού στόλου. Κύρια χαρακτηριστικά της πόλης κατά την περίοδο αυτή είναι η οργανική ανάπτυξη του πολεοδομικού ιστού και ο τρόπος με τον οποίο η ιεραρχία της κοινωνικοοικονομικής διάρθρωσης αντανακλάται στο χώρο, γεγονός που εκφράζεται με το δίπολο λαϊκής αρχιτεκτονικής-αρχοντικής κατοικίας (καπετανόσπιτα), όπου η πρώτη είναι πεδίο (φόντο) ανάδειξης της δεύτερης.

γ. Η ανάπτυξη της νεοκλασικής πόλης. Το πρώτο σχέδιο για την κατασκευή των κρητιδωμάτων (διάταγμα της 25.6.1862) σηματοδότησε μια νέα εποχή. Διαμορφώθηκε με επιχρωματώσεις η ζώνη της παραλίας και άρχισε η ανάπτυξη της νεοκλασικής πόλης, που επεκτάθηκε κυρίως επί της παραλίας και διακρίνεται από τη διαφορετική μορφή του πολεοδομικού ιστού. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η χρήση ενός κατά το δυνατόν ορθοκανονικού σχεδιασμού

Χάρτης αρ. 3. Το ιστορικό τοπίο, η ιστορική και αισθητική φυσιογνωμία του οικισμού. Εμπόνηση χάρτη: Μ. Μανούδη. Υπόβαθρο: Χάρτης Γ.Π.Σ.

4. Το Καστέλι του Πόρου. Απόσπασμα-μεγέθυνση τμήματος της λιθογραφίας του Ο. Μ. Stackelberg. Στην κορυφή διακρίνεται η εκκλησία του Αγ. Ιωάννη, πίσω από τα δύο φτεγμένα στην ΝΑ. γωνία της κυπαρίσσια.

και η παρουσία του νεοκλασικού στοιχείου. Το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο εγκρίθηκε με το Β.Δ. της 25.8.1900 και εφαρμόστηκε στο σύνολο του οικισμού. Προέβλεπε εκτεταμένη ρυμοτόμηση με σκοπό τη διευρύνση του υφιστάμενου οδικού δικτύου και τη διάνοιξη δρόμων κάθετων στο βραχώδες έδαφος της χερσονήσου του Καστελιού. Η κανονικότητα της χάραξης και οι συγκεκριμένες επιλογές ρυμοτόμησης οδήγησαν σταδιακά στην αλλοίωση της γραφικότητας και του χαρακτήρα του παλαιού πολεοδομικού ιστού και κελύφους.

Η ιστορική και αισθητική φυσιογνωμία του Πόρου

1. Το ιστορικό τοπίο

Ο πολιτιστικός χαρακτήρας του νησιού είναι σύνθετος και διαυπόστατος: είναι η διαλεκτική σχέση του ιστορικά δομημένου χώρου (οικισμού) και του περιβάλλοντος που συνθέτουν το ιστορικό τοπίο. Το ιστορικό τοπίο συνίσταται από τα ακόλουθα στοιχεία:

- από το φυσικό υπόβαθρο, τη βλάστηση, το παραδοσιακό κελύφος με τα μνημεία, άλλα έργα-επιμβάσεις του ανθρώπου και από ορισμένα τοπίσματα¹¹ και μνημεία που έχουν καταστεί σημεία αναφοράς,

- από τις συγκεκριμένες οπτικές γωνίες¹² (από και προς τον οικισμό) και τις οπτικές φυγές από τις οποίες τα στοιχεία αυτά γίνονται ιδιαίτερως αντιληπτά και αναδεικνύονται με γραφικές απόψεις («vues pittoresques»)¹³. Βλ. χάρτη αρ. 3.

Μοναδικός είναι ο τρόπος που αποδίδεται το ιστορικό τοπίο σε μια λιθογραφία του Otto Magnus von Stackelberg¹⁴ (εικ. 1), σημαντικό περιηγητή και τοπιογράφου του ελληνικού χώρου. Η λιθογραφία αυτή, που χρονολογείται στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 19ου αι., αποδεικνύεται πολύτιμο τεκμήριο για τη μελέτη του Πόρου και ειδικότερα του Καστελιού. Επέτρεψε να ανιχνευτεί και να ταυτιστεί ακόμη και το μονοπάτι που ακολούθησε ο περιηγητής καθώς και το σημείο από το οποίο απεικόνισε το Πόρο. Η φωτογράφιση του τοπίου από την ίδια θέση οδήγησε σε πολύτιμες διαπιστώσεις για ό,τι διασώζεται ακόμη και για ό,τι έχει χαθεί (εικ. 2, 3). Ο συσχετισμός των στοιχείων δείχνει ότι το ιστορικό τοπίο δεν έχει αλλοιωθεί, παρότι ο οικισμός είναι ιδιαίτερα αλλοιωμένος και πολλά σπίτια έχουν χάσει την αυθεντικότητα της παραδοσιακής τους μορφής από μεταγενέστερες επιμβάσεις.

2. Το Καστέλι. Η χερσονήσος και η οικιστική ενότητα

Τα όρια της περιοχής μελέτης (χάρτης αρ. 8) προσδιορίστηκαν με κριτήριο τη λιθογραφία, τα στοιχεία του φυσικού και δομημένου χώρου και την κατάσταση διατήρησής τους. Μελετήθηκε η οικιστική ενότητα, δηλαδή: τα κτήρια και η αρχιτεκτονική τους (τυπολογία, μορφολογία, κατάσταση διατήρησης από αποψη δομική και αυθεντικότητας της μορφής, όπως επιμβάσεις, αλλοιώσεις, προσθήκες) ο πολεοδομικός ιστός, το σύστημα των δρόμων, οι προσβάσεις, οι κοινόχρηστοι και οι ιδιωτικοί ελεύθεροι χώροι, το

5. Το Καστέλι του Πόρου. Άποψη με τηλεφακό από την ίδια θέση. Φωτογραφία: Μ. Μανουέλη, Ιούλιος 2000.

φυσικό περιβάλλον. Προσδιορίστηκε η ιδιαίτερη ιστορική και αισθητική φυσιογνωμία του χώρου¹⁵. Εκπονήθηκαν θεματικοί χάρτες με τα στοιχεία της ανάλυσης, έγινε αξιολόγηση των επιμέρους στοιχείων της οικιστικής ενότητας από άποψη ιστορική, αισθητική, περιβαλλοντική και χρηστική, και τα κτήρια κατατάχθηκαν σε κατηγορίες που αντιστοιχούν σε μορφές επέμβασης.

Η ιστορική φυσιογνωμία του Καστελιού

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναγνώριση της ιστορικής φυσιογνωμίας του Καστελιού. Η οικιστική ενότητα του Καστελιού εθεωρείτο μέχρι σήμερα ένα τμήμα, μια γειτονιά του Πόρου χωρίς ιδιαίτερο ιστορικό χαρακτήρα, με κυρίαρχο στοιχείο το Ρολόι που έχει κτιστεί το 1927. Για πρώτη φορά ερευνήθηκε ο πραγματικός της χαρακτήρας.

Η συστηματική παρατήρηση με μεγεθυντικό φακό της λιθογραφίας του Stackelberg αποκάλυπτε στον προσεκτικό παρατηρητή τον πλούτο των λεπτομερειών που αποτύπωσε στο χαρτί η ευαισθησία, η μεθοδικότητα και η δεξιοτεχνία του περιηγητή. Οι πληροφορίες αυτές ανοίγουν άλλες προοπτικές στην επιστημονική έρευνα και στη διαχείριση του χώρου. Η σημαγής, αυτόνομη οικιστική ενότητα, με συνεχές μέτωπο, που διακρίνεται στην κορυφή, με δεδομένο το όνομα του χώρου, Καστέλι, και την αξιοπιστία του σχεδιασμού του Stackelberg, η οποία στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι αξιόθραυστη όσον αφορά την πιστότητα απόδοσης του φυσικού τοπίου, επιβάλλει την προσεκτική διερεύνηση του χώρου και των καταλοίπων για την αναγνώριση, πιθανόν, παλαιότερων δομών¹⁶.

Ειδικότερα στη μεγέθυνση της λιθογραφίας (εικ. 4) διακρίνουμε από αριστερά προς τα δεξιά: –Σειρά μεγάλων αναβαθμών στην απότομη πλαγιά του λόφου, που οδηγεί μπροστά στην οικιστική ενότητα της κορυφής (1) (συμβατική απόδοση συνεχούς κλίμακας ή διαδοχικά τμήματα με παρεμβαλλόμενα πλατύσκαλα). –

–Από την άνω πλευρά των αναβαθμών, και ακριβώς πίσω από αυτούς, διαμορφώνεται συνεχές μέτωπο αποτελούμενο από χαμηλό οικη-

μα ή τείχισμα (2), κατασκευη προμοιοιάζουσα με πυλώνα (3) και σειρά παραταγμένων κτύπων (4) – το τρίτο κατά σειρά έχει λιγότερο δίορο τω-ζωτά ανοίγματα (5).

–Σε δεύτερο επίπεδο διακρίνεται αριστερά, θεμελιωμένο στο γκρεμίο, υψηλό κτήριο με στέγη (6), πίσω από τον κορφή της οποίας υπερέρχεται πυργοειδής απολήξη στεγαζόμενη με τρούλο και αξονικά τοποθετημένο άνοιγμα (7). Πρόκειται για εκκλησία ή για γωνιακό πυργίσκο της περιτοιχίστου του εξέχοντος ορθογωνίου κτηρίου με τη μεγάλη στέγη (8) που δεσπόζει στην κορυφή; Μπροστά ακριβώς από το κτήριο αυτό διακρίνεται ένα μικρότερο, παράλληλα τοποθετημένο (9) και έμπροσθέν του έχει σχεδιαστεί εγκάρσια υπό γωνία, με κανονικό προσανατολισμό, μικρό ισόγειο ορθογώνιο κτήριο με διριχτή στέγη και αξονικό άνοιγμα στη στενή πλευρά (10), πιθανόν η εκκλησία του Αγ. Ιωάννη (βλ. εικ. 5 και χάρτη αρ. 8 όπου η εκκλησία σημειώνεται με τον αρ. 3). Στην περίπτωση αυτή πρέπει να διερευνηθεί η σημερινή κόγχη και η ύπαρξη, πιθανόν, παλαιότερης μικρής υπερύψωσης της λιθοδομής (καμπαναρίου) της δυτικής όψης. Δεξιά υψώνεται τετράγωνος πύργος, πιθανότατα με επάλξεις (11).

–Μία δεύτερη οικιστική ενότητα με εμφανή αμυντικό χαρακτήρα φαίνεται να διαμορφώνεται ακριβώς μπροστά από τους αναβαθμούς και λίγο χαμηλότερα από αυτήν της κορυφής, που περιγράφηκε (12).

Επισημαίνεται ότι εκτός από την ονομασία Καστέλι¹⁷, που επιβιώνει μέχρι σήμερα στην προφορική παράδοση, κανένα άλλο στοιχείο σχετικά με την ύπαρξη οχυρωμένου οικισμού στην κορυφή της χερσονήσου δεν είναι γνωστό. Μόνο ο Μηλιαράκης γράφει ότι στη συνουσία αυτή «σώζονται έτι (1886) υπέρνωνα τινών οδών τμήματα των αείδων δι' αν έκαλύπτοντο αι οδοί και έπροφυλάσσοντο αι οικίαι εκ περατικών έπιδρομών»¹⁸. Ένα διαβατικό (καμάρα) υπάρχει ακόμη αλλοιωμένο από επισκευές στο οικοδομικό τετράγωνο T4 (χάρτης αρ. 8). Η δόμηση των εξωτερικών πλευρών των τετραγώνων T3, T4, T2 θυμίζει συνεχές περίγραμμα και πρέπει να διερευνηθεί βάσει οικοδομικών παρατηρήσεων, αν πρόκειται για συνεχές σύστημα δόμησης. Ο σωζόμενος σήμαρα πολεοδομικός ιστός, η στρατηγική σημασία του φυσικού λιμένου του Πλάγωνα και της χερσονήσους του Καστελιού που δεσπόζει σ' αυτόν και η φυσική οχυρότητα της θέσης ενισχύουν κατ' αρχήν την πιθανότητα ύπαρξης και εδώ ενός μικρού οχυρωμένου οικισμού ανάλογο με αυτούς που εντοπίζονται στο χώρο του Αιγαίου¹⁹. Ωστόσο, για τον ακριβή συσχέτισμό των στοιχείων είναι απαραίτητη η λεπτομερής τοπογραφική και υψομετρική αποτύπωση της περιοχής και η διερεύνηση της με οικοδομικές παρατηρήσεις.

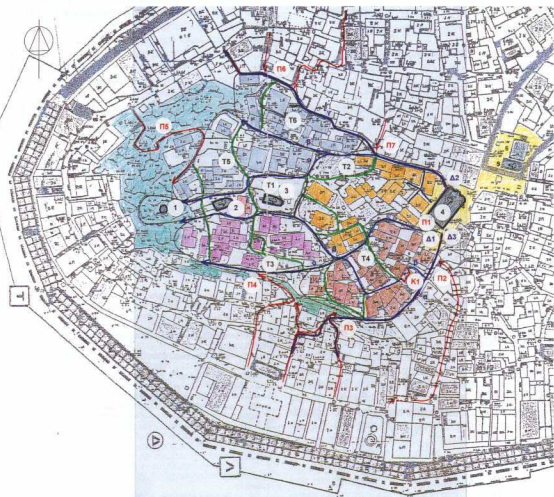
3. Αισθητική προσέγγιση

Εντοπίστηκαν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ιστορικού τοπίου και του οικισμού, οι οπτικές γωνίες και οι οπτικές φυγές που τα αναδεικνύουν, καθώς και τα στοιχεία που συσπύουν την ιδιαίτερη «απόδοσή» και τη γραφικότητα του χώρου. Επιχειρήθηκε με μία σειρά χαρτών (όπως ο χάρτης αρ. 3 που παρατίθεται εδώ),

που δεν είναι γεωγραφικοί με τη στενή έννοια του όρου, η κωδικοποίηση των ιδιαίτερων αυτών χαρακτηριστικών στο χώρο, με στόχο τη σύνταξη προτάσεων διαχείρισης και προστασίας. Ας σημειωθεί ότι η αισθητική προσέγγιση δεν περιορίζεται μόνο στην οπτική αντίληψη, αλλά επεκτείνεται στη βίωση του χώρου με όλες μας τις αισθήσεις (βιωματική προσέγγιση)²⁰. Τα στοιχεία αυτά είναι:

1. Η μικρή χερσόνησος και το διάσελο με το Καστέλι και το Ρολόι (1), η μικροκλίμακα του δομημένου και του φυσικού περιβάλλοντος. 2. Η πόλη του 19ου αι. και η σύγχρονη, που δεν παρουσιάζει μεγάλες διαφορές, χάρη στη σθεναρή αντίσταση των βράχων (2). 3. Οι πέτρινοι λευκοί όγκοι των σπιτιών με τις κεραμοσκεπές, που κατφορίζουν μέχρι τη θάλασσα ή σκαρφαλώνουν μέχρι τους πρόποδες των βράχων (3). 4. Τα μνημεία και τα αγάλματα των ηρώων, όπως του Καποδιστρια στο χώρο του πρώτου Κέντρου Ανεφοδιασμού του εθνικού στόλου (χώρος Γυμνασίου-Λυκείου Πόρου) (4α), των φιλελλήνων λόρδου Άστιγος και Αλέξανδρου Κολβέ στο Ναύσταθμο (4β), των ναυάρχων Μανώλη Τομπάζη και Νικολάου Αποστόλου, των οικογενειών Ανδρέα Μιαούλη και Β. Μπουντούρη, του ιατρού και μέλους της «Φιλικής Εταιρείας» Χρόνια Δροσινού στο Μοναστήρι, του ιατρού Ρόθλαουφ στη θέση «Πλάκα» της Πελοποννήσου και πολλών άλλων επώνυμων και άγνωστων

αγωνιστών στο Δημοτικό Κοιμητήριο (4γ). 5. Ο λόφος της Σφαιρίας με τους ανεμόμυλους (5α, 5β) και η φύση που έντυσε με κυπαρίσσια και πεύκα την πέτρινη γύμνια του. 6. Το παλιό μονοπάτι της κορυφογραμμής που από το εκκλησάκι των Ταξιάρχων διέρχεται από τους βράχους που μοιάζουν με «πέτρινες πόρτες», περνά από το σημείο όπου στάθηκε ο Stackelberg και το προσκυνητάρι του Αγ. Νεκταρίου και κατφορίζει στην Πούντα, στην εκκλησία του Αγ. Ιωάννη του Θεολόγου. Ο βράχος όπου στάθηκε ο Stackelberg και οι πέτρες που διχάζουν το μονοπάτι καθάρατον στο κύλιμα του χρόνου τη θέα για τους εκάστοτε περιηγητές. 7. Το στενό πέρασμα «πόρος» (α) που έδωσε το νεότερο όνομα στο νησί και προσέλκυσε πολλούς πρόσφυγες με τη γλυκόπικρη νοσταλγία των στενών του Βοσπόρου. Η γλίκια πελοποννησιακή ακτή που ενέπνευσε το Σεφέρη (7β), με το ρηχό ακρογιάλι, τους θεοτόρους ευκαλύπτους και τα κυπαρίσσια που υπογραμμίζουν στο νερό τους καθρεπτιμένους όγκους των Αδερών. Το Λεμονοδάσος με τα άλαστε πλούσια κτήματα και τα τελευταία γαϊδουράκια-«ξεναγοί» των επισκεπτών. 8. Η κλειστή αγκαλιά του λιμένος του Πώγωνα (8α) που έγινε «λίκο» του Πολεμικού Ναυτικού και φιλοξένησε τον 1ο Ναύσταθμο. Ο τάφος του ναυάρχου Βασιλείου Μπουντούρη στο χώρο του ξενοδοχείου Ξενία-Πόρος (8β) και το πανόραμα από τη θέση αυτή, με το λιμένα

Χάρτης αρ. 8. Οπτική ενότητα του Καστελιού, τα όρια της περιοχής που μελετήθηκε, το σύστημα των δρόμων, οι προσβάσεις, — Δ2α, Δ3α όρια της περιοχής που μελετήθηκε. Μνημείο-σημείο αναφοράς: 1 το Ρολόι, 2 η εκκλ. της Φανερωμένης, 3 η εκκλ. του Αγ. Ιωάννη, 4 η εκκλ. Αγ. Γεωργίου. Το σύστημα των δρόμων: — Δ1, Δ2, Δ3 βασικοί δρόμοι (βγαίνουν παράλληλα ή ομακάς προς την κλιση). — Π1, Π2, Π3, Π4, Π5, Π6, Π7 προσβάσεις, Κ1 διαβιατικό («καμάρα»), — λοιποί δρόμοι (συνδέουν τους βασικούς και οι περισσότεροι βαίνουν κάθετα στην κλιση, «καταβάσεις»), — δρόμοι οδίζεδοι.

του Πάγωνα, τον οικισμό και το Ναύσταθμο. 9. Το Ορθολίθι στον βόθος που ορίζονται και η «Ωραία Κοιμημένη» με το εκπληκτικό ηλιοβασιλέμα. 10. Οι βραχοσχηματισμοί της αδόμητης πλευράς της Σφαιρίας από τραχειανδέσιμη, με τις φραγκοσκισκές, τα αθάνατα, τα πεύκα και τα κυπαρίσσια, και οι οπτικές φυγές στο πέλαγος, στον όρμο του Μοναστηρίου, στο Μπούρτζι και στο Λαζαρέττο, ένα τόπιο ιδιαίτερα φυσικό κάλλους που λειτουργεί σαν «πέτρινο τείχος» προς την ανατολή, και ως φόντο του οικισμού από τη δύση. Η μονόπλευρη ανάπτυξη του οικισμού δίνει τακτά τα κορυφογραμμές, κατάλοιπο της παλιάς αμυντικής δομής²¹. 11. Τέλος, η ιδιαίτερη ατμόσφαιρα του νησιού που τη βιώνουμε με όλες μας τις αισθήσεις, και η γραφικότητα του χώρου²². Ο ήχος της αλπιγγας του Προγυμναστηρίου που εξακολουθεί να εκπαιδεύει γενιές ναυτών δίνοντας ζωή στο νησί. Το πρωινό τίπιγμα των πουλιών και το τραγούδι του τζιτζίκια στο ζεστό αυγουστιακό μεσημέρι. Η αλμύρα της θάλασσας ανάμεση με τους λεμονοανθούς, το γιασεμί, το νυχτολούλουδο και οι βαρκοούλες που πηγαινοέρχονται ασταμάτητα στα αντικριστά ακρογιάλια. Τα δέχτρα της Πούτιας σε σωρούς και οι γατούλες που περιμένουν τις τράτες. Οι αλιές με χρώματα και αρώματα, η σχιστόπλακα στο παραθύρι για τη γλάστρα με το Βασιλικό, το κρυστάλλινο νερό της πηγής του Μοναστηρίου, η λεμονάδα ή οπτική και το γλυκό νεραντζάκι.

Προτάσεις διαχείρισης και προστασίας του ιστορικού συνόλου²³

Μετά από την αναγνώριση της ιστορικής και αισθητικής φυσιογνωμίας του οικισμού και της σχέσης του δομημένου χώρου με το περιβάλλον, όπως αυτό διαμορφώθηκε ιστορικά (ιστορικό τόπιο), η στρατηγική της προστασίας προστατολιστική στους εχθρούς που κρίθηκαν άμεσης προτεραιότητας:

– Η διατύπωση προτάσεων σε επίπεδο ΓΠΣ (Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου), διότι οι θέσεις του ΓΠΣ είναι καθοριστικές για την προστασία του ιστορικού τόπιου και συνόλου. Μεταξύ αυτών ξεχωρίζουν η πρόταση για διαμόρφωση του αδόμητου χώρου της Σφαιρίας σε άσως αναψυχής, η απαγόρευση των μπαζωμάτων της θάλασσας, η μη επέκταση των χώρων ελλειμενισμού της Σφαιρίας με παράλληλη ανάπτυξη του λιμένος του Γαλατά για την αποσυμφόρση της.

– Η διατύπωση προτάσεων για τον οικισμό και τη χερσόνησο του Καστελλίου, διότι εκτός από το κατ' εσχόληση σημείο αναφοράς ολόκληρου του Πόρου και του ευρύτερου γεωγραφικού χώρου αναδείχθηκε σε ιδιαίτερα φορτισμένο ιστορικό χώρο, ως πυρήνας της εξέλιξης του οικισμού. Θα πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στον ορισμό ζωνών προστασίας με ειδικούς όρους δόμησης. Ως μεθοδολογία οριοθέτησης προτείνεται ο συνδυασμός της ιστορικής και της αισθητικής προσέγγισης, δηλαδή της αναγνώρισης στο χώρο των φάσεων εξέλιξης του οικισμού, όπως αυτές εκφράζονται στην αρχιτεκτονική και την πολεοδομική του οικισμού, και του ορισμού ζωνών αυξημένης ευαισθησίας (sky-

line), με κριτήριο το ανάγλυφο του εδάφους, τα σημεία αναφοράς, τις βασικές οπτικές γωνίες από και προς τον οικισμό και τις οπτικές φυγές.

– Η διατύπωση προτάσεων πολιτιστικού χαρακτήρα, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζουν:

1. Η πρόταση για τη μεταρρύθμιση του χώρου του Δημοτικού Κοιμητηρίου στο **υπαίθριο Μουσείο «Ιστορικής Μνήμης Πόρου»** (μετά την προβλεπόμενη από το ΓΠΣ μεταφορά του Νεκροταφείου σε άλλη θέση), με την έκθεση των σημαντικών ταφικών μνημείων. Διαμέσου μιας πολιτιστικής διαδρομής και ενός ειδικού εκπαιδευτικού προγράμματος, το Μουσείο θα προβάλλει τη νεότερη ιστορία του Πόρου, τη δράση των ανθρώπων που αγωνίστηκαν για την ελευθερία, και παράλληλα θα αποτελεί **χώρο μελέτης της Νεότερης Γλυπτικής Τέχνης**, εφόσον τα ταφικά μνημεία αποτελούν για τη νεότερη Ελλάδα κύριο πεδίο άσκησης της γλυπτικής, αλλά και δημιουργήματα μιας ιδιαίτερης καλλιτεχνικής έκφρασης.

2. Η πρόταση για τη **χάρση πολιτιστικών διαδρομών προβολής της πολιτισμικής φυσιογνωμίας του νησιού:**

α. Η πρώτη αποσκοπεί στην **προβολή της νεότερης ιστορίας του Πόρου** και περιλαμβάνει την επίσκεψη σε μνημεία και χώρους που σχετίζονται με τη νεότερη ιστορία του, διαμέσου μιας διαδοχικής πορείας και ενός εκπαιδευτικού προγράμματος που εξυπηρετεί τον προαναφερθέντα στόχο.

β. Η δεύτερη αποσκοπεί στην **προβολή της ιδιαίτερης αισθητικής φυσιογνωμίας του νησιού**, του αναλλοίωτου διαχρονικά αισθητικού του χαρακτήρα που έχει αποκτήσει ιστορική αξία, με την έννοια του ιστορικού τόπιου, και περιλαμβάνει την περιήγηση στην κορυφογραμμή της χερσονήσου του Καστελλίου και της Σφαιρίας, ακολουθώντας το μονοπάτι του Stackelberg και τη **βιωματική προσέγγιση του ιστορικού τόπιου**.

* Πρόκειται για περιλήψη μεταπτυχιακής εργασίας που εκπονήθηκε από την αρχιτέκτονα Μ. Μανουήλ στο Διαπτυχιακό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών του Ε.Μ.Π. – ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΝΗΜΕΙΩΝ, το Σεπτέμβριο του 2000, στο πλαίσιο της Άσκησης 4.4 («Προστασία και συντήρηση σε κλίμα αστικού κέντρου ή ιστορικού συνόλου»), με υπεύθυνη άσκηση της κ. Μάρως Φυλιππί-Αποστολά, αναπλ. καθήκοντα Ε.Μ.Π., τη οποία ενσωμάτωσε διαφόρων, όπως επίσης και τον κ. Μανώλη Κορρά, αναπλ. καθηγητή Ε.Μ.Π. Το θέμα του Καστελλίου πρωτοεργαστήθηκε στο πλαίσιο της μεταπτυχιακής εργασίας, η οποία απευθύνεται σε ιστορικό και ερευνητικό υλικό προερχόμενο από την υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή.

Σημειώσεις

1. Ο Πασαγιάνης, αναφερόμενος στην απίστευτη αρχαιότητα των μύθων γύρω στα κεία: «Από τη νησιού των τριών κρημνών ένα είναι κοινό στη στεριά, και είναι δυνατόν να περάσει κανείς σ' αυτό με τὰ πόδια. Αυτό λέγονταν πριν Σφαιρία, ύστερα όμως ονομάστηκε Ίερά [...], και παρακάτω. «Η Καλούρα» λένε πως ήταν ίερα νησί του Απόλλωνος στην άργαια εποχή [...]. Πασαγιάνης Ελλάδος Πελοπόννησος. Κορινθιακό-Λεωνικό, αποκατάσταση και μετάφρ. σελίδα: Νικ. Δ. Παπαγιάνης, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1976, σσ. 258-259.
2. Ο όρος ιστορικό μνημείο χρησιμοποιείται με τη διευρυνθείσα του έννοια, όπως αυτή έχει γίνει αποδεκτή από το Κεντρικό Συμβούλιο Νεότερων Μνημείων κατά την εφαρμογή των διατάξεων περί προστασίας του Ν. 1469/50, την έννοια δηλαδή του μνημείου που είναι σημαντικό για τη μελέτη της ιστορίας του παλαιού εν γένει.
3. Η επαλληλία των οικισμών του χώρου διαχρονικά. Επομένως, το παραδοσιακό κελυφός δεν είναι μόνο το «φαινοβάν», αλλά και όλες οι φάσεις εξέλιξης που οδήγησαν στο σημερινό, τα ίχνη των οποίων αποτελούν επίσης αντικείμενο της προστασίας.
4. Το γεωγραφικό περιβάλλον ναύατα ως φυσικό και ευρύτερο ανθρώπινο και προσεγγίζεται από την οπτική της ιστορικής γεωγραφίας.
5. Για το θεματικό καθεστώς προστασίας, τα πολεοδομικά σχέδια-

ρυθμίσει (ιστορικά, σημερινή κατάσταση, κτητική) και το αναπτυξιακό προβάτο του οικισμού βλ. μεταπτυχιακή εργασία.

6. Βλ. Ν. Φαράκλα, *Θρακική Καλαυρία, Μέγαρα - Αρχαίες Ελληνικές Πόλεις*, Αθηνών Τεχνολογικό Ομίλο, Αθηνών 1972.

7. Παπυρός-Ισάριος-Μητράτσικη, τόμ. 50, σ. 200.

8. Για το ρόλο του Ποταμού ως Νεοταξίδι και τα κατάλοιπα των εγκαταστάσεων, βλ. Μ. Μανουήλ, «Πόρος 19ος αι., Ναιοταξισμός και Λίκανοι του Πολεμικού Ναυτικού. Πρόταση για τη διαχείριση των Μνημείων της Ναυτικής Χρονιάς», Ανακοίνωση, 10ο Διεθνές Συνέριο του ΤΙΣΧΗ Τεχνολογίας της θάλασσας, Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 1997. Βλ. επίσης Μ. Μανουήλ, «Πόρος 19ος αι., Ναιοταξισμός και Λίκανοι του Πολεμικού Ναυτικού και κατάλοιπα», Ανακοίνωση, 10 Διεθνές Ιστορικό και Αρχαιολογικό Συνέριο Αρχαιολογικού, Ιούνιος 1998.

9. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, τόμ. ΙΒ, σ. 456, 512-513.

10. Βλ. Μ. Μανουήλ, ό.π.

11. Αναγνωριστικό σημείο περιβαλλοντός

12. Οι θέσεις από τις οποίες έχουμε τις «vues pittoresques», δηλ. τις «ορατικές απόψεις» του ιστορικού τοπίου και του οικισμού και οι οπτικές γωνίες που ορίζουν το χώρο.

13. «Vues pittoresques» μεταφράζεται ως «ορατική άποψη», άποψη του τόπου τόσο τρέλα που υπερβαίνει το φυσικό του ορίζοντα, που είναι στην ουσία, στα ζωγραφικά. Για τη σημασία του όρου βλ. και σμ. 14.

14. Βλ. Otto Magnus von Stackelberg, «Troisene Ile de Calaurie, Ajourd'hui Poros» (Μυθολογία), στο *La Grèce - Vues Pittoresques et topographiques dessinées*, Paris.

Ο Έσθονος αρχαιολόγος, καλλιτέχνης και τεχνονκτική βραδόνος Otto Magnus von Stackelberg ήτον μέλος «ένος είδους πολυμνηστικής εταιρείας» που δημιουργήθηκε στην Ελλάδα το 1807 «για τη διενέργεια ανασκαφών στην Ελλάδα και τη διάθεση τους στην ευρωπαϊκή αρχαιολογική αγορά» (Κ. Ζιμιπούλου, *Ξένες ταξιδιωτικές στην Ελλάδα, 1810-1821*, τόμ. Γ2, Αθήνα 1975, σ. 132). Παρέμεινε στην Ελλάδα μέχρι το 1810 μέχρι το 1814. Επομένως, η λιθογραφία σχεδίαστηκε στη διάρκεια αυτή.

Γράφει ο Gunnar Hering για τον Stackelberg («Τόπος και Εικόνα», τ. 2, σ. 75-106): «Von Stackelberg γοήτευε το βίωμα της φύσης του τοπίου: μακς φύσης που δεν αποπέλει αντικείμενα παρατήρησης δίπλα στα ιστορικά μνημεία και στο σύγχρονο άνθρωπο, αλλά, μαζί με την τέχνη και τον άνθρωπο, αποτελεί μόν ενότητα» (σ. 84). Αναφέρει ότι «ο Stackelberg έβλεπε και απέδωσε το ελληνικό τοπίο, τον χώρο, τη δομή του γεωγραφικού περιβάλλοντος (...) με παραδειγματική ακρίβεια και πλαστικότητα (...) επενδύοντας ορισμένα όρια των αισθητικών θεωριών του 18ου αι. και κυρίως του Winckelmann, οι οποίες καθόρισαν τον αισθητικό σκοπό του». Το ελληνικό τοπίο του Stackelberg δεν είναι το ιδεώδες τοπίο (Ideallandschaft) του κλασικισμού, ούτε το «ήρωικό» που δραματοποιεί με ιστορική ή μυθολογική υπονοούμενα, ούτε τοπίο που προκαλεί ή διευκολύνει τη συναισθηματική έξαρση (...) ιστορικό ενδιαφέρον έχει γι' αυτόν ο χώρος ως γεωγραφικό πλαίσιο της ιστορίας και μόν». Κάτω του βιογραφίου, με τον όρο *Vues pittoresques* και *topographiques* στον υποτίτλο εξεζητήτως τον ευρέως διαδεδομένο όρο «vues pittoresques» του 18ου αι., που παρέμεινε στην όμορφη θέα που ενδιαφέρει και διακεδάζει «δημιουργία ομοίωσης ακριβοπλοίας». Στη συνέχεια παραθέτει ένα απόσπασμα από γράμμα του Stackelberg στον Karl Rosenleimann. (Rosenleimann: Stackelberg, *Der Entdecker der griechischen Landschaft*) - Την οπτική γωνία της διάλεγα πάντα έτσι, ώστε να συνδυάζει το ζωγραφικό με το γεωγραφικό και εξέχον ιστορικό ενδιαφέρον γι' αυτό μερικά πανοραμικά σχέδια περιελκύνον ολόκληρες επαρχίες.» Ο Hering παρατηρεί σχετικά: «Ζυνήτες ανοίγει μπροστά μας η πλατάνια του χωριού, το μεγάλο «ημιβαρκενικό» ανάστρο, που περιβάλλεται από το βουνό, και στο επάνω λυλά το πρώτο από ορεινό (μορφή στο προκείμενο προβάλλον αι εκδότης του)» (ό.π., σ. 98-99).

15. Για τα στοιχεία της ανάλυσης βλ. μεταπτυχιακή εργασία.

16. Η επέμβαση που λιθογραφού στην λιθογραφική άποψη στο πρωτότυπο σχέδιο μωναίει κατά κάποιον τρόπο τη βεβαιότητα για τις ανακαλύψεις λεπτομερειών.

17. Καπέλα ονομάζεται και η παλιά συνοικία των Ξεπουτών.

18. Αντωνίου Μητράτσικη, *Γεωγραφία Πολιτική, Νέα και Αρχαία του Νομού Αργολίδος και Κορινθίας*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1886, σ. 198.

19. Βλ. Μάρτυ Φύλιμα-Αποστόλου, *Μικρά σχηματισμένα οικισμοί του Αιγαίου*. Στο (στη ιστορική τους ταυτότητα, εκδόσεις Ερίνη, Αθήνα 2000, σ. 12.

20. Όλα αυτά εμπνέονται στην σύγχρονη αντίληψη της έννοιας του πολιτιστικού τοπίου που περιλαμβάνει τα (στη άλλα και τις δραστηριότητες των ομάδων που λειτουργούν μέσα στο χώρο καθώς και το οικουστισμια (Cultural Landscape) και το «κοινωνισμό». Η προσέγγιση στη των ιδιοτήτων αυτών στοιχείων στην εργασία επιχειρείται με την καταγραφή και κωδικοποίηση των βιωμάτων που προκαλούν στον επισκέπτη, διαμέσου των οποίων μεταδίδουν τα πολιτιστικά που κινούνται, και μέσα από έννοιες της καθημερινής ζωής, αυτές που καταγράφονται με πολυσημασιώ παραδόσεις αυτών. Από αυτή την άποψη έχουμε θέση ότι η διακρίση των βιωμάτων των διακεκομμένων επισκεπτικών του χώρου, των λογαζιών (βλ. σμ. 22). Η ιδιαίτερη βαρύτητα των στοιχείων αυτών στην αισθητική αντίληψη του τοπίου του Πορού καθιστούν ενόητο ότι η προστασία του είναι αλληλένδετη με αυτήν του οικουστισμιατός του, η μελέτη της οποίας φέρνει στη τάξη τα όρια της παρούσας εργασίας, αποτελεί όμως απαραίτητη προϋπόθεση της.

21. Πρόκειται για μία χωροθέτηση που θυμίζει αυτήν της Μονεμβασιάς.

22. Μία πρόταση αυτής της ιδιαίτερης, «αισθησιακής» στήριξης του Πορού, αυτής της «πριμής ηθιμότητας» από φως, θέλασσο, προανάδο, που είναι διάχυτη σ' όλο το νησί», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο διακεκομμένος κριτικός της ελληνικής λογοτεχνίας Ανδρέας Καραντώνης, και των βιωμάτων που δημιουργούνται ως σημειωτικό βέροτρο της εποχής, επιμελημένη και μέσα από την ελληνική λογοτεχνία και εκδότερα του πολιτικού στοχασμού, αυτή την πολυδιάστατη οπτική των εικόνων και των εντυπώσεων των ποιητών, που έχουν το χάρισμα, όπως επισημαίνει ο Καραντώνης, «να αντλούν από τα πράγματα ό,τι καλύτερο μπορούν να μας δώσουν, την ποιητική τους ουσία». Δύο από τους σημαντικότερους ποιητές μας, ο Παλαμάς ο Σέφερης, πέσανον μερικά νακωκίρια στο νησί. Αυτό το ανακινώμενο μέσο με το οποίο το Πορού, έγινε η αφορμή για να γραφούν μερικά από τις πιο λυρικές ολέδες της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Όταν πρωτοδημοσιεύσαν «Ο θάνατος των θείων» από τον διδάσκοντα του Γυμνασίου του Παλαμά, κάτω από τον τέταρτο λόγο αναφέρονται ο τόπος και ο χρόνος συγγραφής: «Πόρος, Καλαυρία, τον 1869». Αλλά και η «Ολέη» του Σέφερη φέρει τη σημείωση «Πόρος, Γαλήνη», 31 του Οκτωβρίου 1946». (Στα αποσπάσματα που παρατίθενται καταγράφεται το τοπίο του νησιού). Το ιδιαίτερα σημαντικό αυτό θέμα, που υπερβαίνει τα όρια της παρούσας εργασίας, πρόκειται να αναπτυχθεί σε μελλοντικό δημοσίευμα.

23. Αναφέρονται επιγραμματικά ορισμένες προτάσεις. Για το σύνολο των προτάσεων βλ. μεταπτυχιακή εργασία.

The Historical and Urban Evolution and Proposals for the Administration and Protection of the Historical Ensemble

Maria Manouli

The article deals with the study of the settlement on the island of Poros and the urban unity Kastelli, as well as with the formulation of proposals for the administration and protection of this historical ensemble.

Due to the absence of any relevant published scientific study concerning Poros, we tried to investigate in brief the historical and urban evolution of the modern settlement and to distinguish its past historical phases.

The recognition of the historical and aesthetic physiognomy of the historical ensemble was chosen as methodology for the formulation of proposals concerning its administration and protection in the ground that the historical urban area and the natural environment form an unseparable cultural entity, which is regarded as a historical landscape. The characteristics of the historical landscape are the traditional shell, the monuments/points of reference, the natural and built environment, the visual approaches and escapes.

The identification of the historical landscape was attempted through the systematic observation of a lithography: a work by M. Stackelberg, dating from the second decade of the nineteenth century, which strikingly resembles to the present situation (fig. 1). The photographing of the landscape from the same spot leads to valuable observations as to what has not considerably changed and what has been perturbed (see figs 2, 3). The historical physiognomy of the urban unity of Kastelli, on the top of the small peninsula Sphaeria, around Roloi (1927), which functioned as the nucleus of the modern settlement, presents a special interest. The observation of Stackelberg's lithography through a magnifying glass (see fig. 4) reveals a wealth of details, which offers a new perspective to the scientific research and the administration of space. A special urban unity with an obvious defensive character seems to have been created exactly before the grading terraces and a little lower than Kastelli.

It should be noted that the name Kastelli, which has survived until today in the oral tradition, is the only indicative reference so far of the existence of a fortified settlement on the peak of the peninsula. The urban tissue that has survived and the geomorphological strategic importance of the area enlarge the possibility to have also here a small fortified settlement, similar to those punctuating the Aegean.

Having the aforementioned data in mind, the strategies for the protection of the historical ensemble sought to formulate proposals concerning:

- a. The general urban planning.
- b. The settlement and the Kastelli peninsula.
- c. The promotion of the cultural character of Poros, a goal which can be achieved through the elevation of the modern history and distinct physiognomy of the island.